

MARTIN ŠRAJER / 16. 8. 2023

Experiment

Před osmdesáti lety, ve stejném roce, kdy byl na našem území založen filmový archiv, vzniklo v Československu osm celovečerních hraných filmů. Až na jednu výjimku šlo o dramata. Mimo jiné to byla *Tanečnice* Františka Čápa, *Šťastnou cestu* od Otakara Vávry a *Experiment*, jeden z méně známých snímků Martina Friče. Ten patřil za protektorátu ke zdaleka nejvytíženějším režisérům a scenáristům. Podle databáze Filmového přehledu se v letech 1939 až 1944 podílel na devatenácti filmech.

Koncem roku 1940 byl při Českomoravském filmovém ústředí zřízen sbor filmových lektorů. Měl zvyšovat úroveň českého filmu. Vlastním lektorským sborem disponovala také společnost Nationalfilm. V posledních letech protektorátu měla spolu s Lucernafilmem jako jediná povolení k výrobě a půjčování českých hraných filmů. Její lektorský sbor tvořili čeští spisovatelé a filmoví odborníci, mj. Artuš Černík, Jindřich Elbl či Vladimír Kabelík. Preferovány byly látky domácích autorů posilující národní cítění, vztah k české krajině a kultuře. Jedním z námětů, které lektoři schválili do výroby, byla adaptace nepříliš rozsáhlého romaneta Karla Matěje Čapka-Choda z roku 1922.

Jak je pro tento literární žánr typické, tajuplný pygmalionovský příběh o několika časových vrstvách prezentuje více vypravěčů, kteří se postupně obracejí do minulosti. Čapek-Chod v *Experimentu* vypráví o minulosti doktora Slaby a jeho schovanky Julky. Ta se stala obětí lékařova psychologického experimentu. Slaba se snažil stanovit exaktní diagnózu jejího mravního poklesku, konkrétně prostituce, a zjistit, zda oddávání se tělesným slastem působí i na duši. K ověření své hypotézy nechá v sanatoriu zaměstnat svého synovce Jindřicha, proslulého svůdce žen. Pokud někdo nedokáže kontrolovat pudy, pak právě on, který utrápenou, ostatními zneužívanou ženu znásilní.

Vyústění tragického osudu je nám známo od začátku. Děj začíná v horské chatě, kam náhoda svedla dva muže. Slabu a malíře Chodovského. Oba byli před lety svědky Julčiny sebevraždy. Zpětně se snaží pochopit, proč k neštěstí došlo a kdo za něj nese zodpovědnost. Jeden z vypravěčů je tak zároveň aktérem dramatu. Výklad událostí je podmíněn jeho znalostmi i tím, jakou roli sám sobě přisuzuje. Vlastní interpretaci dění pak nabízí posluchač. Podle něj Slaba jednal amorálně. Nikoliv v zájmu vědy, ale pod vlivem svých milostných citů a sexuálních tužeb.

Fričovo společensko-psychologické drama sice děj přenáší do současnosti, ale jinak je poměrně věrnou adaptací literární verze. Do podoby scénáře ji přepracoval Karel Steklý. Výrobu v daném období prodlužoval nedostatek natáčecích prostor a i filmového materiálu. *Experiment* byl sice prvním filmem roku 1943, ale premiéru měl až v září. Hlavní ženská role neukotvené, roztěkané Julie byla svěřena Vlastě Matulové, navenek rozvážného, v nitru podobně iracionálního doktora Slabu si zahrál Zdeněk Štěpánek. Znamení herecké obsazení doplnil Otomar Korbelář v roli malíře Chodovského. Za kamerou stál zkušený Jan Roth.

Natáčení bylo podle dobového tisku zahájeno 22. května 1943 v barrandovských a radlických ateliérech Pragfilmu, kde architekt Ferdinand Fiala postavil interiéry.^[1] Zahrnovaly mimo jiné repliku operačního sálu zařízenou všemi nezbytnými pomůckami a přístroji (na věrohodnost dohlížel skutečný lékař z dětské nemocnice). V ateliérech ale vznikly i méně obvyklé prostory, jak se můžeme dočíst v jedné reportáži z natáčení:

„V noci ze soboty na neděli měli v Radlicích vzrušující podívanou: na nádvoří atelierů postavil podnikatel Moravec svou ‚arénu pro jízdu smrti‘. Je to kolmá dráha, umístěná jakoby v obrovském sudu: jeden nebo dva jezdci na motocyklu rozjíždí se na kruhové vodorovné podlaze, aby pak s přidávající rychlostí pokračovali v daném kruhu kolmo po stěnách; je to podnik nebezpečný. [...] Jednu takovou jízdu smrti předepsal scénárista Karel Steklý pro nový Nationalfilm režiséra M. Friče *Experiment*.“^[2]

Reportáž pokračuje dramatickým líčením toho, jak kompars a herci v dychtivém očekávání zaujali svá místa, motory zahřměly, jezdci se za pekelného řevu rozjeli po vnitřních stěnách sudu a asistent kameramana švenkoval, až mu šla hlava kolem. „Děsivý výkřik zachvěl diváky, když jezdec vyjel najednou až těsně k bariéře“, čteme v textu, který je napínavější než samotná scéna v hotovém filmu, kde slouží jako

paralela pro chování Julie, jež se v očích Slaby rovněž oddává nebezpečné jízdě na hraně.

Neméně barvitě bylo v tisku popsáno natáčení úvodní scény vernisáže, rovněž probíhající na Barrandově. Na výstavě jsou k vidění obrazy Vladimíra Sychry a Františka Tichého a podle autora nebo autorky nepodepsaného příspěvku se jednalo o nový způsob, „jak uvádět ve známost souborné dílo neznámého umělce, o němž široká veřejnost až dosud neslyšela“.[3] Do komparsu byli pro větší uvěřitelnost vybráni zástupci výtvarných umělců, kritiků nebo lidi od divadla a filmu.

Ateliérové natáčení bylo završeno na konci června. Neméně náročná byla vzhledem ke složité vyprávěcí struktuře postprodukce. Film se odvíjí primárně v retrospektivách. Přítomnost pouze dokresluje obraz minulosti. V rámci vzpomínek ale probíhá další vzpomínání, někdy pouze slovem, jindy také obrazem. Do flashbacků jsou tak zapuštěny jiné flashbacky. K záhadnosti dění přispívá vedle vrstevnaté dějové kompozice i promyšlená mizanscéna s atmosférickým svícením. Slabovo vzpomínání probíhá u nasvíceného stolu, kde spolu s Chodovským hraje karty. Zbytek místnosti je ponořen do tmy nebo šera.

Niterné záchvěvy lidské duše odhaluje také hudba Josefa Stelibského, po většinu času mnohem dramatičtější než probíhající dění. Dialog obou mužů je veden klidným, možná poněkud rezignovaným tónem. Svě vnitřní napětí nedávají znát. Také ostatní scény mají zpravidla podobu nevzrušivého rozhovoru dvou postav. Během nečekané hudební vsuvky je Vlastou Matulovou navíc zazpíván výmluvný melancholický evergreen Bílý jasmín, který speciálně pro film napsal Vítězslav Nezval.

Komorní, dusivé drama o neblahých důsledcích experimentování s duší člověka a aroganci mužů přesvědčených, že dokážou na rozdíl od žen jednat vždy racionálně, nepatří k vrcholným filmům Martina Friče. Přes svůj patos, státnost dialogových scén a moralizující vyznění nicméně i po letech prokazuje, že literární odkaz Karla Matěje Čapka-Choda má čím oslovit diváky.

Experiment (Československo 1943), režie: Martin Frič, scénář: Karel Steklý, kamera: Jan Roth, hrají: Zdeněk Štěpánek, Vlasta Matulová, Vítězslav Vejražka, Otomar Korbelář, Ella Nollová, Anna Vávrová-Hlaváčková, Marie Blažková a další. Nationalfilm,

92 min.

Poznámky:

[1] -a., Experiment začíná. *Filmový kurýr* 17, 1943, č. 24 (11. 6.), s. 4

[2] -a., Jízda smrti v „Experimentu“. *Filmový kurýr* 17, 1943, č. 29 (16. 7.), s. 4.

[3] Při filmování „Experimentu“: vernisáž ve filmovém ateliéru. *Kinorevue* 9, 1943, č. 36 (14. 7.), s. 282.